

Alisa u zemlji čudesa ili kako se provodi ekonomska politika

U ekonomiji su odgovori uvijek isti, samo se pitanja stalno mijenjaju.

Miles S. Kimball

Godina 2009 je bila jako interesantna. Bili smo svjedoci jako velike krize i različitih reakcija na ekonomske pojave koje je sa sobom donijela kriza. Karakteristika krize je da su instrumenti s kojima je djelovala ekonomska politika bili isti i u malim i u velikim ekonomijama, ali sa su smjernice djelovanja bile različite. Iako na prvi pogled je to ekonomski paradoks, ipak nije. Razlog tome je što male i velike zemlje vrlo često imaju suprotne ekonomske ciljeve.

Kriza koja je trajala dobar dio 2008 i 2009 godine bi se mogla okarakterizirati kao da su se ekonomije našle u istoj situaciji kao i Alisa kada je padala kroz zečju rupu. Nepoznati teritorij s neizvjesnim nastavkom. U zadnjih nekoliko brojeva sam se bavio razlozima zašto je Alisa pala u rupu, kako rupa izgleda i kako se izlazi iz rupe. U ovome članku bih se bavio **kada** izaći iz rupe. Sada kada je kriza gotova potrebno je postaviti ekonomiju na noge kako bi mogla dalje funkcionirati bez mjera fiskalne i monetarne politike koje su poduzete kako bi se kriza izbjegla.

Kompleksnost ekonomskoga svijeta danas je velika, taj globalni svijet nikako nije linearan, jednostavan. Jedno o temeljnih pitanja je pitanje kauzalnosti. Ekonomistima je jednako važno da li A utječe na B ili B utječe na A kao što im je važno što su A i B. Jedan od najvećih problema s kojima se susreću provoditelji ekonomske politike nije nužno što napraviti, nego **kada**. Krenimo sistematski sa postavljenjem pitanja.

1. Zašto je Alisa pala u rupu?

Dugoročno smo svi mrtvi, tako je govorio Keynes. Upravo zato je jako teško reći da li je ekonomski sistem dobar ili loš, da li je održiv ili nije. Pogledajte samo zadnjih 10 godina. Balon na svjetskim burzama zbog tehnologije za koji se mislilo da će trajati vječno. Izjave hrvatskih ekonomskih analitičara da je CROBEX na 5000 podcijenjen, da bih onda 6 mjeseci kasnije na 3000 bio precijenjen. Nezaposleno u SAD-u od 3.8%, pa 6%, pa ponovo 4% i sada 10%, velika volatilnost.

Upravo zato ovakvih promjena i jesu toliko česte promjene ekonomskih škola koje su savjetnici provoditeljima ekonomskih politika. Ponekada dođe do velikih ekonomskih poremećaja samo zato što se u krivome trenutku slušala kriva ekonomska škola. Velika depresija je samo jedna u nizu takvih događaja, inflacija Njemačkoj u 1920-ima, kriza tulipana, inflacija izazvana napoleonskim ratovima su samo neki od velikih ekonomskih poremećaja. Odnosno ekonomija jednostavno kao i Alisa padne u mračnu rupu i onda nastoji iz nje izaći.

Kada je Alisa pala na dno zečje rupe bila je suočena sa izborom koji napitak (kolač) popiti. Onaj koji te čini malim ili onaj koji te čini velikim. Provođenje ekonomske politike (posebno monetarne) se otprilike može svesti na pitanje što napraviti kada padnemo na dno rupe? Isto kao i s Alisom postoji nekoliko izbora, a uvijek je pitanje što treba napraviti? Provoditelji ekonomske politike su nužno suočeni sa izborom **kada** trebaju djelovati i u kojoj mjeri. Odnosno kada smo došli do kraja ekonomske rupe što onda trebamo napraviti.

2. Zašto Alisa kada je pala se je morala snaći i prihvatiti izbore koji su joj se ponudili?

Kriza koja se je dogodila ipak se nije pokazala tako katastrofalnom, kapitalizam nije propao, svemir je još uvijek tu. Velike ekonomije koje su pogledale problemu u oči (netko više netko manje) su znale da moraju agresivno reagirati. Akteri ekonomske politike su djelovali kako bi spriječili negativne efekte. Za SAD cilj ekonomske politike je bio zaustavljanje pada zaposlenosti, ponovo poticanje ekonomskoga rasta i ne dozvoljavanje urušavanja tržišta kredita. U EU cilj je bio održanje europske monetarne unije i sprječavanje deflacije. ECB i EU nisu toliko opterećeni zaposlenošću. Mjere koje su bile poduzete su bile ne ortodoksne i vrlo agresivne. Svjedoci smo rekordno visoke državne potrošnje koja se manifestira ogromnim deficitima i monetarnom politikom koja je provela do sada neviđenu monetarnu ekspanziju kako bi se održala likvidnost globalne ekonomije.

U Hrvatskoj je cilj ekonomske politike bio drugačiji. Za Hrvatsku monetarnu vlast najvažnije je očuvanje stabilnosti tečaja. Za Hrvatsku fiskalnu vlast najvažnije je očuvanje funkcionalnosti budžeta i da protok novca kroz državni aparat bude konstantan kako bi država, kao veliki dio bruto domaćega proizvoda, mogla izvršavati svoje obaveze koje joj dopijevaju svaki mjesec na naplatu.

SAD i EU su potaknule državnu potrošnju kako bi smanjile pad BDP-a. Centralne banke su smanjile kamatne stope kako bi cijena kapitala postala manja i s time pristupačnije. Istovremeno bankama su dane razne povlastice kako bi nastavile kreditirati i na taj način propagirale kolanje novca kroz ekonomiju preko kreditiranja i povećane likvidnosti. U velikim ekonomijama, posebno u SAD-u ove politike su se pokazale jako uspješnima. Pad BDP-a u ovoj godine je zaustavljen u SAD-u; pad u EU će biti malo veći, ali se ne očekuje nastavak pada u sljedećoj godini. Na monetarnome planu kamatne stope su smanjene, a zbog povećane likvidnosti banke su nastavile sa kreditiranjem kako bi podržale gospodarstvo.

U Hrvatskoj agresivnom politikom HNB-a tečaj je očuvan. U akcijama koje su stvarno ravne stabilizaciji inflacije iz 1994 godine HNB je smanjio regulativnu prema devizama i na taj način povećao količinu deviza u ekonomiji. Istovremenom je monetarnim intervencijama smanjio količinu kuna u ekonomiji. Ovo povećanje ponude deviza i smanjenje ponude kuna je rezultiralo sa održavanjem stabilnosti tečaja. Za razliku od okruženja Kuna je ostala stabilna. Isto tako fiskalna politika je digla poreze, povećala zaduženje i rebalansima proračuna nastojala održati proračun stabilnim i protočnim. Rezultati ove politike su se očitovali u stabilnosti budžeta i državnome izvršavanju obaveza. Isto kao i u EU i SAD i u Hrvatskoj monetarna i fiskalna politika su bila jako uspješne. Bez obzira na krizu ekonomskim mehanizmima su ostvareni osnovni ekonomski ciljevi.

3. Zašto je Alisa morala popiti napitke?

Nakon što je pala u rupu, Alisa se je našla u situaciji gdje je morala izabrati. S obzirom da je pad u rupu bio jako veliki penjanje nazad više nije bilo moguće, ali su se ukazala dva moguća izbora u obliku napitka/kolača koji su se našli pred njom. Tako je Alisi postalo jasno da nema povratka na staro, ali da isto tako pred njom sada leži neki novi put. Provođenje ekonomske politike nakon ove krize je vrlo slično problemu s kojim se susrela Alisa. Jasno je da povratka na staro nema. U SAD-u generatori nastanka krize, investicijske banke koje su izmišljale derivate, su prestale postojati kao poslovna tijela. Nakon rasplinuća balona burze na kraju 2000 godine došlo je do rasplinuća i na tržištu nekretnina. Pitanje je da li ima prostora za novi balon. Amerikanci su shvatili da se može živjeti samo od vlastitoga rada. Sukladno tome predsjednik Obama je pokrenuo promjenu mnogih zakona u nadi da može stvoriti jednu drugačiju zdraviju ekonomiju.

Ista stvar u promijeni mentaliteta se je dogodila i u Hrvatskoj. Razdoblje jeftinih kredita i nekontrolirane potrošnje je gotovo. Građani su se prestali zaduživati, štoviše zaduženje građana je palo u apsolutnome iznosu. Država se je našla pred problemom da prvo mora naći izvore prihoda, a tek onda preraspodijeliti potrošnju.

Paradoksalno i SAD i EU i Hrvatska su u razdoblju tranzicije, ali ne političke nego ekonomske. Jedno ekonomsko razdoblje je gotovo i sada se ulazi u novi ekonomski poredak. Za SAD to znači povratak proizvodnji i industriji koja je tu zemlju i napravila ekonomskom velesilom, a odustajanje od ekonomije koja se zasniva na proizvodnji novca. Za Hrvatsku nova ekonomska struktura znači život u okvirima svojih mogućnosti.

Isto kao i Alisa provoditelji ekonomske politike su donijeli odluke koje su morali kako bi preživjeli. Samo agresivnim djelovanjem kakvo je napravljeno, se je izbjegla prava ekonomska katastrofa. Odnosno nakon što se nismo mogli popeti nazad uz rupu, jer nema povratka na staro, moramo zakoračiti u neke nove ekonomske prostore.

4. Zašto je Alisi bilo puno lakše nego provoditeljima ekonomske politike?

Velika razlika između Baraka Obame (Jadranke Kosor) i Alise, osim očigledne da Obama nema 13 godina, je i to što Alisa nije imala posla s vremenskom dimenzijom kada je morala donositi odluke. U ekonomiji pitanje kada je možda i važnije nego pitanje što.

U zadnje vrijeme jako puno se čuje termin „izlazna strategija“. Ekonomska politika fiskalne i monetarne ekspanzije koja je trenutno na snazi, a nastala je kao agresivni odgovor na krizu je ekonomski neodrživa i svima je jasno da ne može trajati vječno. Ne može trajati vječno, jer ekonomija se ipak temelji na radu i proizvodnji, a ne na državnoj potrošnji i monetarnome širenju. Ekonomske vlasti su svjesne ovoga problema i zato sada moraju pripremiti izlaz iz razdoblja ekonomske tranzicije.

Ekonomska politika koja je sada na snazi je rezultat očajničkih mjera kako bi se spriječili efekti krize. Jasno je da nominalna kamata ne može biti na nuli, jer prije ili kasnije takva politika mora dovesti do inflacije; SAD su to naučile 1970-ih. Problem koji je nameće je **kada** promijeniti politiku i prilagoditi je standardnim ekonomskih uvjetima. Odnosno **kada** i za koliko će Ben Bernanke početi dizati kamatnu stopu, a država smanjiti državni deficit.

Upravo u ovome je problem provođenje monetarne politike i zato mislim da je lakše reagirati na krizu nego na reagirati kada kriza bude gotova. Ukoliko FED počne pre rano podizati kamatnu stopu, poskupljenje cijene kapitala će utjecati na ekonomski oporavak i može ugušiti započete i planirane projekte. Ukoliko FED pre kasno počne podizati kamatnu stopu moglo bi doći do promijene u očekivanjima što bi moglo izazvati inflaciju. Iako sam ja jako skeptičan prema ovome scenariju, ali bilo bi neoprezno i amaterski da se isključi bilo koja opcija bez obzira na subjektivno vjerovanje. Isto tako Obama mora početi raditi fiskalne prilagodbe kako bi smanjio stimulativne programe, smanjio deficit, ali isto tako ostavio ekonomiju na temeljima i sa sposobnošću daljnje razvoja. Država kao SAD zbog svoje veličine ne može vjerovati da će stalno netko financirati potrošnju. Ponovo imamo ispletenu monetarnu i fiskalnu politiku koje nikako nisu odvojene.

U Hrvatskoj je problem izlazne strategije puno jednostavniji. Monetarna politika ne treba izlaznu strategiju, jer je cilj HNB-a očuvanje stabilnosti tečaja. To je jednako bez obzira na stanje u ekonomiji. Fiskalna politika je napravila interesantni eksperiment s jasno naznačenim datumom izlazne strategije. Krizni porez će biti ukinut na kraju 2010 godine. To znači da se je fiskalna politika jasno odredila do kada će uskladiti prihode i rashode. Vjerovali ili ne ovoga puta nam je lakše nego Amerikancima.

5. Zašto su Alisi htjeli odrubiti glavu?

Nakon što je napravila izbor napitka Alisa se susrela sa Crvenom Kraljicom koja joj je htjela odrubiti glavu. U tome nema ništa čudno. Kada vidiš zeca kako nosi sat i govori da kasni, potpuno je logično da prije ili kasnije ti netko poželi odrubiti glavu. Ali fokus nije ovdje na tome da je netko Alisi želio odrubiti glavu, nego da tome da su Alisini izbori doveli Alisu u takvu mogućnost.

Ekonomija ja vrlo slična. Pravilni izbori u pravim trenucima mogu pomoći ekonomiji da razvije potencijal, isto tako pogrešni izbori mogu ekonomiju ponovo gurnuti u recesiju, takozvana W recesija. Provođenje ekonomskih politika je samo po sebi nužno vezano za rezultate. Svaka ekonomija je onakva kakovom su je napravila provoditelji ekonomske politike. Naravno za raspravu je otvorenu da li je trenutna struktura ekonomije dobra ili loša. Ekonomski rezultati nisu slučajni, kao niti posljedice tih rezultata. Zato provođenje ekonomske politike, ukoliko nema pravilno izabrane ekonomske ciljeve dugoročno uvijek vodi u krizu.

Godina iza nas je bila interesantna, jer je bilo jako puno dinamike zbog provođenja ekonomskih politika, godina 2010 će također biti jako interesantna zbog problema „kada“ s kojim se susreću provoditelji ekonomske politike.